

PROF.DR. NERITAN CEKA (TIRANË) DARDANËT NË ANTIKITET

Dy çështje vlejné për t'u diskutuar në lidhje me dardanët gjatë periudhës antike: karakteri etnik i tyre dhe natyra e organizimit politik që u vendos në trevat dardane në shek.IV-I p.e.s. Duhet të pranojmë që në fillim se, veç aspektit të tij shkencor, ky diskutim është bërë vitet e fundit pjesë e polemikës në lidhje me çështjen kosovare. Duke qenë parimisht kundër përdorimit të argumenteve të historisë antike në mbështetjen e politikës së sotme, do të përpiqemi të shkojmë nga shtrembërimet politizuese tek e vërteta historike.

Në botimin "Ilirët dhe shqiptarët" të bërë nga komisioni për studimin e Kosovës, pranë Akademisë serbe të Shkencave, i vihet një theks i veçantë mohimit të karakterit ilir të dardanëve. Arkeologu serb M.Garashanin i akuzon kolegët e tij shqiptarë se me qëllime politike i atribuojnë ilirëve ansamblet e territoreve midis Adriatikut dhe Savës, duke përfshirë në Dardani Serbinë e Jugut, Kosovën dhe Maqedoninë e Veriut. Kjo përpjekje, vazhdon ai, është në shërbim të politikës zyrtare, e cila, duke u nisur nga identifikimi i ilirëve me shqiptarët, nxjerr prej saj argumente historike në dobi të aspiratave shqiptaromëdha¹.

Kjo akuzë e Garashaninit u përvetësua menjëherë nga politikanët dhe policia serbe në Kosovë, të cilët i klasifikuan tezat mbi karakterin ilir të dardanëve si propagandë nacionaliste dhe kundërrevolucionare. Natyrisht, nga kjo akuzë u përjashtua vetë Garashanini, i cili, në një kohë kur nuk parashikoheshin ngjarjet e sotme politike, pati shkruar se "treva e dardanëve, përkatësia ilire e të cilëve nuk mund të vihet në dyshim, pavarësisht nga roli i elementit trak në një pjesë të këtij territori, shtrihej përtej Moravës, ashtu si ai i pajonëve përtej Vardarit"².

Nga të dyja mendimet e kundërta që shpreh Garashanini për dardanët, ky i fundit ka mbështetjen historike të Herodoti (V,48), i cili shkruan se "nga toka e ilirëve, duke rrjedhur në drejtim të veriut, lumi Angri, pasi futet në Fushën e Tribalëve, derdhet në lumin Brong, kurse Brongu në Ister". Lumi Angri është Morava Jugore dhe, me tokat e ilirëve në këtë kohë Herodoti quan pjesën më veriore të Dardanisë, duke shënuar njëkohësisht përmendjen më të hershme të emrit etnik ilir dhe përhapjen më të gjerë të tij.

Burimet e shkruara i kundërvihen qartë tezës më të vonë të Garashaninit për etnicitetin dako-mez të dardanëve. Straboni, duke përshkruar gjendjen etnike në qendër të Ballkanit në shek.I p.e.s., na informon se "nga ana e Adriatikut janë fiset ilire, ndërsa nga ana e Pontit ... fiset thrake"; në kufi me Thesalinë është Rodopi, mal shumë i lartë pas Hemit dhe, nga ana tjetër, në veri, viset ilire d.m.th. vendi i autariatëve dhe ai i dardanëve. Në një vend tjetër ai i vlerëson këta të fundit si "dardanë të ilirëve", për t'i dalluar nga dardanët e përmendur nga Homeri si banorë të rrethinave të Trojës.

Në kundërshtim me tezat për një trakizim apo romanizim të Dardanisë në kohën e pushtimit romak janë të gjitha të dhënat historike të shekujve të parë të erës

sonë. Nikolla i Damaskut (Fr.2, 145) i quan dardanët fis ilir, ndërsa Apiani, në librin e tij mbi ilirët (Illyr.⁵ i vendos dardanët në radhën e parë të pemës gjenealogjike ilire dhe i vlerëson shprehimisht si fis ilir. Edhe në shek.V p.e.s., kur një pjesë e popujve antikë të Ballkanit ishin zhdukur apo romanizuar, gjendja etnike në Dardani paraqitej e ngjashme me atë të kohës së Herodotit dhe të Strabonit. Biografi i perandorit Justinian, Prokopi i Qezaresë, shkruan për dardanët evropianë dhe fortesën Bederiana, pranë Nishit, prej nga ishte vetë perandori. Ilirë, i cilëson ai tre bashkëpunëtorët e Justinianit, të cilët, së bashku me xhaxhanë e tij, erdhën për të shërbyer si ushtarë në Bizant.

Të dhënat historike dhe ato arkeologjike e kanë çuar F.Papazoglun, një nga studiueset më të njohura maqedonase në përfundimin objektiv se "Dardania paraqitet si një nga rajonet ballkanike më pak të romanizuara. Popullsia vendëse e saj duket se ruajti më fort se gjetiu individualitetin dhe ndërgjegjen e vet etnike. Prandaj, nuk duhet përjashtuar mundësia që dardanët që i shpëtuan romanizimit, i mbijetuan gjithashtu migrimëve sllave, për t'u shfaqur në mesjetë me emrin e shqiptarëve"³.

Në vlerësimin e ruajtjes së identitetit etnik të dardanëve është theksuar zakonisht karakteri konservator i tyre, pa u shtruar në mënyrë serioze problemi i ekzistencës së një qytetërimi antik dardan dhe i shtetit si strukturë politike.

Nuk ka dyshim që në periudhën antike Dardania përbënte një tërësi të veçantë kulturore dhe politike në kuadrin e përgjithshëm ilir, duke pasur dy akse themelore orientimi: drejt Egjeut dhe drejt Adriatikut. Duke analizuar materialin arkeologjik të qendrave antike dardane p.e.s., E.Shukriu ka provuar se në shek.V p.e.s. ka zotëruar orientimi egjejan në marrëdhëniet me qytetërimin grek, duke pasur padyshim si rrugë kryesore luginën e Aksit. Që nga shek.IV Dardania kthehet me fytyrë nga Adriatiku, që bëhet interesant për tregun e krijuar nga kolonitë greke dhe qytetet ilire në prapatakën e tyre. Po kjo studiuese e ka përcaktuar periudhën e shek.V-IV si protourbane dhe ka nënvizuar rolin e qendrave qytetare në historinë antike të Dardanisë.

Të dhënat arkeologjike po krijojnë një tablo interesante të zhvillimit të jetës qytetare në Dardani në shekujt që paraprinë pushtimin romak. Natyrisht, ajo nuk e arriti nivelin e Ilirisë bregdetare, por nuk mbeti as e fshelur për syrin e historianëve të kohës. Qytetin e vjetër të dardanëve, të përmendur nga Straboni, Damastin apo Sintian e përmendur nga Livi, duhet ta kërkojmë në rrënojat e Gadimjes, Hisarit, Bellaçevit, Kërshевичës etj., të cilat dëshmojnë arkeologjikisht si qendra prodhimi e shkëmbimi të karakterit urban. Që nga shek.IV shënohet edhe fillimi i qarkullimit monetar me monedhat e damastit apo prerjet lokale të tipit kelt.

Nuk është e rastit që këto hapa drejt qytetërimit antik përshkojnë edhe me informatat e para të karakterit politik mbi dardanët, siç është nënshtrimi i tyre me dërdhi nga Filipi II më 344/3 p.e.s., apo përshkrimi i shoqërisë dardane nga Agatarkidi. Duhet të presim shek.III p.e.s., që të dallojmë një formacion të mirëfilltë politik në Dardani. Drejtuesi i saj, i cili ofron një ndihmë prej 20 000 luftëtarësh Proiement të Maqedonisë rreth vitit 176 p.e.s., cilësohet nga Justini (XXIV 4,9) me titullin mbret. Ai jo vetëm parashikoi disfatën e rëndë të maqedonasve nga papjekuria e mbretit të tyre, por edhe u përgatit kundër invazionit kelt, që, siç dihet, përfundoi me shkatërrimin e plotë të ushtrisë së Brenit në Dardani. Këto ngjarje, që patën si pasojë dobësimin e përkohshëm të Maqedonisë, shënuan edhe daljen e Dardanisë si një shtet me një rol të veçantë politik në Ballkan. Si rrjedhim, emri dardan do të

mbulonte për rreth tre shekuj atë Ilir, me një parapëlqim të cilësimit politik mbi atë etnik. Pushtimi i Pajonisë Veriore dhe i Bylazores duhet të jetë realizuar pikërisht në këtë kohë, duke shënuar fillimin e konfliktit të gjatë dardano-maqedon. Është ky konflikt i interpretuar në frymën analistike të Livit, që ka identifikuar politikën shtetërore dardane me njërin aspekt të saj, shqetësimin e pandërprerë të kufijve maqedonë. Në të vërtetë, burimet historike japin mundësi të rindërtohet një pjesë e politikës së shtetit dardan në shek. III-II p.e.s., duke zbuluar si faktorë të tjerë të rëndësishëm të saj marrëdhëniet me ilirët dhe romakët. Trekëndëshi maqedono-ilir-romak bëhet i qartë pikërisht në momentin kur Roma e angazhuar me Hanibalin në Itali kërkoi aleatë ballkanas kundër maqedonëve, që kërcënonin sundimin e saj rreth Apolonisë dhe Dyrrahut. Më 219 dardanët shfrytëzuan mungesën e Filipit V për t'u dyndur në Maqedoni, ndërsa dy vjet më vonë, ky i fundit, u mbylli atyre rrugën e sulmit nëpërmjet pushtimit të Bylazores dhe më pas të Sintias. Një aleat i romakëve, Eropi, që pushtoi Dasaretinë më 208 p.e.s., gjithashtu nxiti dardanët për të sulmuar Maqedoninë Perëndimore.

Pas fitores së romakëve kundër Filipit V, në Orestide u realizua një marrëveshje romake-ilire-dardane, ku të parët përfaqësoheshin nga konsulli Sulpicius Galba, të dytët nga Pleurati dhe dardanët nga mbreti Bato, i biri i Longarit. Në fushatat e mëpastajme kundër Filipit, dardanët do të vepronin bashkarisht me ilirët duke i bashkërenduar sulmet edhe me etolët. Konflikti mori përmasat e një lufte midis popullsisë të Ballkanit, kur Filipi tërhoqi në anën e tij ahejtë dhe më pas, kur Perseu angazhoi në krahun e tij bastardët.

Konflikti mëse një shekullor me Maqedoninë ndikoi për mbylljen e rrugës egjeane për Dardaninë. Gjatë gjithë shek. III dhe gjysmës I të shek. II lidhjet kryesore ekonomike iu adaptuan atyre politike duke shikuar nga Iliria bregdetare. Është kjo koha e importit të qeramikës dyrrahase në Dardaninë Perëndimore.

Një moment të rëndësishëm në ndryshimin e raportit të aleancave shënoi sundimi i Gentit. Rritja e presionit romak e vuri atë përpara dilemës së zgjedhjes së aleatit më të fortë kundër Romës. Megjithatë kishte lidhje martesore me mbretin dardan Manunin, Genti parapëlqeu Maqedoninë, duke vlerësuar me sa duket traditën. Duket se ai siguroi edhe neutralitetin e dardanëve, sepse nuk pati asnjë sulm në kufijtë lindorë të shtetit ilir, ashtu siç pati ndodhur më kohën e sundimit të Teutës. Dardanët, nga ana e tyre, vepruan në krah të romakëve kundër Maqedonisë, duke marrë si shpërblim në vitin 167 krahinën e Pajonisë.

Mbreti dardan i kësaj periudhe Monuni nuk ka dyshim se ka qenë figurë e shquar politike dhe shteti i tij fuqia më e rëndësishme ushtarake në Ballkan pas rënies së Maqedonisë. Me të duhet lidhur edhe fitorja e madhe ushtarake kundër bastardëve më 175-174 p.e.s., e cila e shpëtoi Dardaninë nga rreziku i asgjësimit të tyre si etnos. Me këtë rast duhet të shtojmë se ky mbret s'ka të bëjë me mbretin Monun, i cili sundoi në shtetin ilir një shekull para tij, duke prerë edhe monedhat e famshme me simbolet e Dyrrahut. Përputhja e emrit dhe fakti se Monuni i hershëm veproi në Dasareti, ku është gjetur përkrenarja me emrin e tij dhe ndoshta edhe varri shkëmbor në Selcë, nuk përjashtojnë një lidhje dinastike ilire-dardane në fillim të shek. III p.e.s., por këtu jemi në fushën e hipotezave. Ajo që mbetet e sigurt është karakteri i organizuar politik i shtetit dardan, që natyrisht ishte më i qartë në tiparet ushtarake të tij. Në një mënyrë lapidare ky karakter është theksuar nga Livi për mënyrën se si luftonte

falanga dardane. "U vranë pak, - shkruan ai, - të plagosur pati më shumë, por asnjë nuk u zu rob, sepse në raste të rralla dalin nga radhët e tyre dhe të shtrënguar të gjithë së bashku luftojnë ose tërhiqen". Në qoftë se historia studiohet edhe për të ndërtuar të sotmen e të ardhmen, ky do të ishte me të vërtetë një mësim i mirë, jo vetëm për pasardhësit e dardanëve në trojet e tyre, por për të gjithë shqiptarët, pasardhës të ilirëve.

1 *Ilirët dhe shqiptarët*, f.370.

2 *Vendbanime të fortifikuara ilire*, Sarajevë, 1975, f.113.

3 *Ilirët dhe shqiptarët*, f.199.